

פניני פשט מספר 'בן מלך' על פרשיות השבוע

לך לך

הקשת (לעיל ט, ח-טז) שיש 'ברית' ויש 'אות הברית'. ה'ברית' הוא עצם ההסכמה וקשר בין הצדדים אשר כורתים ברית לחיזוק ותוקף תמידי של ההסכמה והקשר ביניהם, וכדי שתיוזכר הברית ויהיה לה קיום, עושים 'אות ברית' לסימן ולזכרון לקיים את הברית.

וזה פשר הכפילות שישנה לכאורה בלשון פסוקים אלו, תחילה 'המול לכם כל זכר', המוסב על מעשה החיתוך עצמו והטפת הדם, גם לפני שנקבע היכן מקומו, ושוב 'ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות וגו'', דהיינו כריתת והסרת הערלה, שעל ידי כך נחתם החותם בבשרו. ויתבאר בארוכה בחלק המאמרים (מאמר יא' - שני דינים בברית מילה).

שני דינים במילה: 'ברית' ו'אות ברית'

יז, י-יא - זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם כל זכר. ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם.

שני חלקים מרכיבים את מצות המילה 'המול לכם כל זכר' - דהיינו מעשה המילה עצמה - שהוא עצם החיתוך [אף בלא הסרת העור], שזה קיום הברית בפועל, ומזה נובע עניין הטפת דם, החלה גם על הנולד מהול. ועוד נכלל במעשה המצוה חלק נוסף - 'ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם' - דהיינו החותם שניתן בבשר, המהווה אות והנצחה תמידית לברית הנכרת בין איש מישראל לאלוקיו. וכשם שמצינו באות

וירא

לעיל הבאנו דברי הספורנו שהיראות ה' אל אברהם היתה עבור כריתת הברית, ויש להוסיף שעל כן שלח ה' את מלאכיו בצורת אנשים בכדי שישתתפו עם אברהם בסעודת הברית. ומצינו, שבעת כריתת ברית עושים משתה כמו שמצינו באבימלך

סעודת כריתת ברית וגדר סעודת

ברית מילה

יח, ח - ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו.

* פנינים קצרים מכמה גוונים, נבחרו ונלקטו מספר 'בן מלך' על התורה לגאון ר' ליב מינצברג צוק"ל. חלקם הגדול נערכו או קוצרו וכן נוספו בהם כותרות והדגשים [ערך: יה"ל]. מבואות מאמרים ומערכות מהרב צ"ל [על פרשיות אלו. עד פרשת משפטים] הלא המה כתובים רובם ככולם בספרי בן מלך עה"ת. ניתן להשיג בחנויות הספרים. או במכון 'כתבי בן מלך' טל' 0548422488.

שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם.

והנה כן מוכח מתוך העניין שכאן הקפיד הקב"ה ואצל אברהם לא הקפיד, כמו שכתב רש"י, אולם נראה שיש לראות זאת גם מתוך לשון הפסוק, והיינו מן הכתוב 'בקרבה', כי צחוק של שמחה כל עניינו בגלוי, לגלות ולבטא השמחה, אבל צחוק בקרבה מוכח שהוא צחוק של העדר קבלת הדבר, ולכן האדם מסתיר הצחוק וטומנו בקרבו, [ואכן כיחשה שרה ואמרה לא צחקתי].

והנה רש"י טרח לבאר מילת 'בקרבה' על פי דרשת חז"ל - 'מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד', משום שתיבה זו לכאורה מיותרת (כמו שביאר ב'גור אריה'), ואין בה הוספה לסיפור הדברים. ולפי דברינו בפשוטו בא הכתוב בזה לבאר את אופי הצחוק.

אפיית מצות של לוט ע"פ הפשט

יט, ג - ויפצר בם מאד ויסורו אליו ויבואו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו.

ברש"י - 'ומצות אפה - פסח היה'. וכן איתא במדרש על מה שנאמר לעיל באברהם אבינו - 'לושי ועשי עוגות - הדא אמרת פרוס הפסח הוה' (ב"ר מח, יב. ומובא בתוספות ראש השנה יא. ד"ה אלא).

והנה זה מדרשו, אבל בפשוטו של מקרא נראה שכיון שבאו לעת ערב היה צריך לאפות בחפזון, אולם אצל אברהם לא נאמר שאפה מצות, כיון שבאו אליו בעוד היום גדול, ואכן אמר להם להמתין עד שיאפה לחם, ואקחה פת לחם וכו' ואמר

- 'תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך וגו' ויעש להם משתה ויאכלו וישתו' (כו, כו-ל), וביעקב עם לבן - 'ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה וגו' ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר' (לא, מד-נד), שזה ביטוי והוראת ידידות וחלות הברית. [וכן בעת הברית במעמד הר סיני כתיב 'הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וגו' ויחזו את האלוקים ויאכלו וישתו (שמות כד, ח-יא)].

ונראה פשוט שאין טעם סעודת ברית מילה משום קיום המצוה החשובה, כי מצוות רבות אנו מקיימים ואין עושים סעודה עליהם. אלא היא על עצם כריתת הברית כאמור, וכמו סעודת הברית הראשונה שעשה אברהם אבינו למלאכים. ויש לומר שעל כן היתה הופעת המלאכים תחילה בצורת אנשים, כיון שביחס למלאכים אין מקום לסעודה ואכילה, ובכדי שתתקיים סעודה משני הצדדים לרגל הברית, הופיעו המלאכים בצורת אנשים וכביכול אכלו ושתו אצל אברהם, ורק אחר כך התגלו אליו כמלאכים ובישרוהו בשם ה' על פקידת שרה ולידת יצחק.

אופי צחוק שרה לעומת צחוק

אברהם

יח, יב - ותצחק שרה בקרבה לאמר אחר בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן.

לעיל (יז, יז) כתיב 'ויפול אברהם על פניו ויצחק', ועיין שם ברש"י - 'זה תרגם אונקלוס לשון שמחה 'וחדי', ושל שרה לשון 'מחוך', למדת שאברהם האמין ושמח, ושרה לא האמינה ולגלגה, וזהו

בראשית מילון 3

ונראה שגם לפי פשוטו הסכין נקרא מאכלת על שם שהיא מכשירה את הבשר לאכילה, והדרש הוא מעניין הפשט. והנה כאשר הכלי משמש להריגה נקרא 'חרב' והוא מלשון חורבן והרס. ויש שאינו לאכילה ולא להריגה, אלא ככלי לחיתוך ואז נקרא 'צור', דהיינו דבר חד, וכמו שנאמר בצפורה לגבי מילה 'ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה' (שמות ד, כה), וכן ביהושע כתיב - 'ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל' (יהושע ה, ג).

לשרה' מהרי שלש סאים וכו' לوشي ועשי עוגות'. אבל לוט לא היה סיפק בידו לאפות לחם בשעת ערב זו ואפה מצות.

'סכין' בחילוף לשונות: 'מאכלת' 'חרב' ו'מור'

כב, י - וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו.

במדרש - 'למה נקראת סכין מאכלת וכו' לפי שכל אכילות שישראל אוכלים בעוה"ז אינם אוכלים אלא בזכות אותה המאכלת' (ב"ר נו, ג).

חיי שרה

רבים מארץ לארץ, ומי יימר שהוא קובע מסמרות שכאן היא ארצו. [והרי כן היה מצבם של האבות כדכתיב 'ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר' (תהילים קה).]

אולם במותו הרי מקום קבורתו הוא בדווקא בארצו ונחלתו. ולכן כאשר פנה אברהם לבני חת וביקש מהם 'תנו לי אחוזת קבר עמכם', עיקר מטרתו היתה להיאחו בארץ המובטחת לו בעתיד, ועל כן חפץ היה לקנות את מקום קבורת שרה לאחווה פרטית.

ועוד נראה לבאר, כי קביעת בית קברות מיוחד למשפחתו משמעותו שהוא נאחז כאן כעם בפני עצמו, כלומר שאילו היה אברהם קובר את שרה בין בני חת, אזי היתה משמעות הדבר שהוא בא להתערות בקרבם ולהיות נספח לעם היושב בארץ. ולכן בא אברהם לייסד בארץ 'בית קברות יהודי', שזה קנין תפיסה עמוק בנחלת

מטרת סיפור קניית אחוזת קבר ופישרה דבר דבור על אופניו.

כג, ד - 'גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני'.

פרשה זו של קניית מערת המכפלה מאריך בה הכתוב בתיאור נרחב ומפורט את כל מהלך המשא ומתן בין אברהם לבין בני חת ועפרון. ורבים מן המפרשים תמהו על כך, מה בא כל זה ללמדנו, ומהי החשיבות והמשמעות המיוחדת בקניית השדה לקבורת שרה.

ונראה בזה, כי קניית השדה והמערה אשר בה, היתה ההיאחזות הראשונה של עם ישראל בארץ, כי לראשונה מאז הובטחה ארץ כנען לאברהם, הווקק אברהם לאחווה משלו, בכדי לקבור את מתו. והנה זה דבר פשוט ומובן, שמקום קבורתו של אדם מסמל יותר מכל את מקומו ונחלתו, שכן בחייו של אדם הרי לפעמים הוא נע ונד בכל הארץ, ויש אשר אף מפליג לימים

(בספר) בחלק המאמרים - מאמר ב' שלש
בחינות בארץ ישראל'.]

אמר העורך: וכיון שהדברים עוד ארוכים, ראה
עוד בספר בן מלך איך כל הפרשיה מובנת
ומסודרת כמין חומר. ואיך שהמו"מ מורכב מצד
אחד בדיבורם של בני חת ועפרון עם אברהם
בכבוד ומוכנים לתת לו 'קבר' ממבחר ה'קברים',
ומצד שני אינם מסכימים לתת לו 'אחוזת קבר' -
ובכך מיישב את הדעות החלוקות במפרשים אם
התייחסותם היתה של כבוד או להיפך, וע"פ דרכו
- אלו ואלו דברי אלוקים חיים. וכן יובן היטב
הכפילות של הפסוק "ויקם שדה עפרון אשר
במכפלה" ונכפל שוב אחרי ש"קבר אברהם את
שרה אשתו" - "ויקם השדה והמערה אשר בו
לאחוזת קבר מאת בני חת" - דבקימה השניה קם
האחוזת לאברהם ל'אחוזת קבר' מה שא"כ
בהתחלה שנקנתה רק 'למקנה'.

ועל כן לא מספיקה הסכמת עפרון בעל השדה,
אלא צריך את הסכמת בני חת שלא יתנגדו לכך.
וזה ההדגשה "לעיני בני חת" המוזכרת כמה
פעמים, דהיינו שהסכימו הסכמה מדינית לקבוע
את השדה ל'אחוזת קבר' לאברהם. וכן מובן
מדוע מוזכר ומודגש תמיד 'השדה שקנה מאת בני
חת', כגון בסוף פרשת חיי שרה נאמר "ויקברו
אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה אל
שדה עפרון וגו' השדה אשר קנה אברהם מאת בני
חת וגו'". וכן בצוואת יעקב אבינו על קבורתו (מט,
לב) "...אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון
החיתי לאחוזת קבר... מקנה השדה והמערה אשר
בו מאת בני חת".

'שכן' בלשון 'נפל'

כה, יח - וישכנו מחוילה עד שור אשר על
פני מצרים בואכה אשורה על פני כל
אחיו נפל.

וברש"י - 'נפל' - שכן, כמו 'מדין ועמלק
וכל בני קדם נופלים בעמק' (שופטים ז, יב).
כאן הוא אומר לשון נפילה, ולהלן הוא
אומר 'על פני כל אחיו ישכון' (לעיל טז, יב),

הארץ ובהכרתו כתושב בארץ, אולם כעם
בפני עצמו.

והנה בני חת תמהו על בקשתו מדוע זקוק
הוא ל'אחוזת קבר', ואמרו לו 'שמענו
אדוני, נשיא אלקים אתה בתוכנו, במבחר
קברינו קבור את מתך, איש ממנו את קברו
לא יכלה ממך מקבור מתך', כלומר, שאם
משום רצונו לקבורה יינתן לו קבר ככל
אדם, ועוד הוסיפו לו שגם אין לו לחוש
שמצד היותו גר ואורח ינתן לו קבר במקום
פחות, אלא יוכל לקבור את מתו באחוזתם
במבחר הקברים. אולם אברהם השיב להם
- 'שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר, ויתן
לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה
שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוכם
לאחוזת קבר'. כלומר שביקש מהם 'אחוזת
קבר' דווקא, מכיוון שהיתה מטרתו
שמקום קבורה זה ישמש מכאן ואילך
בסיס לקנות אחיזה בארץ כעם לעצמו.

ומטעם זה עמד על כך שיהיה זה דווקא
בכסף מלא ובקנין מוחלט - אחוזה
שתעמוד מתוקף הבעלות המוחלטת לו
ולזרעו לנחלה. ויש שפירשו שבא להבטיח
עצמו מערעור בתוקף הקנין והבעלות,
שלא יחזור בו עפרון מן המתנה וכדומה.
אמנם נראה שעיקר הכוונה בזה היינו
מכיון שהמטרה היתה לקנות כאן קנין
אחוזת לעם אשר זרעו עתיד לרשת את
הארץ, לכן מצד חשיבות הדבר ראוי
שיהיה זה באופן של קנין בכסף מלא.

כלומר שעיקר משמעותה של פרשה זו,
היינו מטעם החשיבות המיוחדת שניתנה
לעצם קניית השדה, ותקומתה לנחלת
אברהם. שזה שלב מרכזי בקנין ארץ
ישראל לאחוזת עולם לעם ישראל, ואחוזת
קבורת האבות היא בית אחיזה לכלל קניינו
של העם בארץ [וראה מה שביארנו בזה

בראשית מליון 3

מהכתוב 'נופלים בעמק', כלומר שכיון שהיו בעמק נראים לצופה כנופלים, וכן יש לומר שמקום זה המתואר בכתוב מחוילה עד שור וכו' הוא מקום נמוך, ולכן מתאים לשון 'נפל' על מה ששכנו שם.

עד שלא מת אברהם ישכון, משמת אברהם נפל'.

וצריך ביאור מדוע נקרא כאן 'שכן' בלשון 'נפל', ורש"י כתב בזה מדרשו. ובדרך פשוטו יש לבאר על פי מה שהביא רש"י

תולדות

יש משקל וחשיבות להבנתה יותר מאשר להבנת האיש.

'שני גדיי עיזים' – ע"פ פשוטו 'שתי מנות', ועפ"ז מדרשו

כז, ט - לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עיזים טובים.

הנה כבר תמהו חז"ל מדוע נצרכים היו שני גדיי עיזים – 'וכי שני גדיי עיזים היה מאכלו של יצחק' (רש"י בשם פרקי דרבי אליעזר פרק לא).

ובדרך פשוטו נראה, שאין הכוונה שהיה נצרך לכל בשר הגדיים להכנת המאכלים, אלא עשתה רבקה מטעמים רק מהחלק הטוב והמשופר ביותר שבכל גדי. אולם מה שהיה צריך שתיים, הכוונה בזה 'שתי מנות', כי כן דרך סעודה חשובה שבאה עם שתי מנות, אחת לשביעה, ואחת לחשיבות ועונג. ומכיון שהמטרה היתה כאן לעשות סעודה חשובה לרגל הברכות, עשתה זאת באופן הנכבד ביותר, עם שתי מנות מובחרות, לשביעה, ולעונג.

והנה חז"ל דרשו בזה – 'וכי שני גדיי עיזים היה מאכלו של יצחק, אלא להקריב אחד קרבן פסחים, ואחד עשה מטעמים וכו'. והיינו שהמטעמים הללו הם כנגד קרבן החגיגה הנאכל עם הפסח' (עיין פסחים ע. ושם קיד:). וכן מפורש בתרגום יונתן בן

דעת האשה בנוגע להשקפה על מצב הבנים

כה, כח - ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב.

אנו מוצאים כי גם בעניינו של ישמעאל נתהוו חילוקי דעות בין אברהם ושרה על אודות קירובו או הרחקתו של בנם, כאשר שרה דורשת מאברהם להחמיר בדינו - ואילו אברהם נצטער על דבר זה, עד שהקב"ה הסכים לדעת שרה ומצווה על אברהם לעשות כדבריה (כא, י-יב).

ועיין שם מה שהארכנו ביסוד המשותף לשתי פרשיות אלו, כי בשתייהן אנו מוצאים את דעת האשה בנוגע להשקפה על מצב הבנים, מכוונת אל האמת יותר מדעת האיש, כאשר הקב"ה מסכים על ידה. הן בפרשת ישמעאל, והן בפרשתנו כשרבקה לבדה אוהבת את יעקב ומכירה בערך מעלתו, בעוד שיצחק נטה אחר עשיו בעבור הציד שבפיו. וביארנו על פי מאמרם ז"ל (נדה מה: - ויבן ה' אלקים את הצלע (בראשית ב, כב) מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש. כלומר שאף שהנשים דעתן קלה (ראה קידושין פ:). אולם לגבי התפקידים המיוחדים המוטלים על האשה, בהם ניחנה בבינה יתירה העולה בדרגתה על בינת האיש, כלומר שבעניינים המופקדים תחת ידה,

ישראל לאכול בלילה הזה, דהיינו חגיגה לשם שובע ופסח לאכילת גדולה. [והנה גם בזמן הזה שאין לנו קרבן פסח, אנו עושים זכר לפסח וחגיגה על ידי שני תבשילין, כדאיתא בגמרא 'אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה' (פסחים קיד:). אמנם כאמור, יש בשני תבשילין אופי של סעודה חשובה, שאחד בא לשם שובע ואחד בא לשם חשיבות. וזה לרגל חשיבות סעודה זו בליל הסדר, ובמקומו יבואר בעז"ה].

ברכת יצחק – ברכה למלכות ועליונות ולא דחיית הבן השני

כז, כח-כט - ויתן לך האלוקים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש. יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך אורריך ארור ומברכיך ברוך.

לכאורה, העניין כולו תמוה וצריך ביאור רב מפני מה רצה יצחק לברך רק את אחד מבניו, ולא את שניהם. ומדוע סבר יצחק להדיח את אחד מהבנים ולדחותו לגמרי מברית ה' ועמו, ואף כי אהב יצחק את עשיו, למה ידחה עבור זאת את יעקב מלהיות בחלק ה' ונחלתו.

אולם באמת לכשנעיין בתוכן הברכות, אין אלו אותם הברכות מעניין ההבטחה עם אברהם, אלא הברכות והברית שכרת ה' עם יעקב על תוספת עושר וגדולה בלבד, וכל עניינם ותוכנם הוא, **ברכת המלכות והנהגת העם**. כלומר שכאן בא יצחק לקבוע מי יזכה במלכות ובהנהגת העם. והנה שתי ברכות אמורות כאן – 'ויתן לך האלוקים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש'. דהיינו שפע ברכה כלכלית. ועוד ברכו – 'יעבדוך עמים וישתחוו לך

עוזיאל - 'חד לשום פסחא וחד לשום קרבן חגא'.

ולפי דברינו הרי הפשט והדרש עולים בקנה אחד, כי אכן בסעודה הקדושה של אכילת הפסח מצינו חלוקה זו, של אכילה לשם 'שובע', ואכילה לשם 'גדולה וחשיבות'. כי כן דינו של קרבן פסח **שיהא בשרו נאכל על השובע** (פסחים ע.), כלומר שלא תהא אכילתו כאכילה מחמת רעבון, אלא 'על השובע', דהיינו אכילת תענוג וחשיבות. כענין המנה היפה והנכבדה בסעודה. וכסדר סעודת חשיבות ועושר, שתחילה אוכלים פת ופרפרת, ובהמשך הסעודה אוכלים את המאכל הנכבד, לחשיבות וגדולה. ובמכילתא ילפי לה מקראי – 'על מצות ומרורים יאכלוהו מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שובע' (בא פרשה ו) והיינו שאכילתו היא אכילת עשירות וגדולה. וזה כוונת רש"י על הגמרא שם – 'שיהו נהנין באכילתו ותיחשב להן'. וכך מפורש ברשב"ם (שם קיט:) שדין אכילה על השובע הוא כדין 'למשחה לגדולה' כדרך שהמלכים אוכלים. וזה הטעם שקבעו חגיגת י"ד שיהא בשרו נאכל לפני אכילת קרבן הפסח, כדאיתא בגמרא 'חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השובע' (פסחים ע.), כלומר שלאחר שישבעו מבשר החגיגה באכילת שביעה, אוכלים את בשר הפסח באכילת גדולה וחשיבות (ועיין מה שהרחבנו בזה בספר 'בן מלך - חג המצות' מאמר טו). ולפי זה 'שני גדיי עזים' אלו אכן היתה אכילתם בשני אופנים אלו, תחילה מנת גדי אחת לשם אכילת שובע, ולאחר מכן מנת הגדי השני - אכילה לשם חשיבות. והיה בזה גם זכר ורמז לפסח וחגיגה שעתידין

בראשית מליון 3

שנתבאר. אלא שאחד מהם יהיה המלך והשני יהיה ישראל סתם לפיכך אף אחר שברך יצחק את יעקב ומסר לו את המלכות, עדיין היה עשיו בכלל 'ישראל', כיון ששניהם היו בני יצחק ורבקה.

אולם מה שמצינו שנדחה עשיו לגמרי מחלק ה' ומברכת האבות ונחלת ארץ ישראל, אינו מצד הברכות של 'ויתן לך'. אלא הוא מהמבואר **בהמשך הפרשה** כאשר יצא יעקב ללכת פדנה ארם, שאז כבר נתגלה שחיתותו של עשיו, ושם כבר מפורש כי ברך יצחק את יעקב בברכת אברהם לו ולזרעו אחריו. וזה לשון הכתוב שם - 'ויתן לך אלוקים את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגוריך אשר נתן אלוקים לאברהם' (כח, ד). והיינו שהברית שכרת ה' את אברהם לתת לו את ארץ כנען, לא יתקיים אלא ביעקב. וכאן דחה יצחק לעשיו לגמרי, דהיינו שלא יהיה לו חלק בארץ ישראל ובברכת אברהם כלל, ורק יעקב יזכה בהם. [עיי' מה שביארנו שם (בספר)].

אות ק' זעירא ע"פ הפשט

כז, מו - ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים.

אות ק' של קצתי זעירא במסורה, ועיין ברבינו בחיי שכתב בזה טעמים על פי דרוש.

ועל פי פשוטו נראה לבאר, על פי מה שביארנו בכמה מקומות שעניין אות זעירא משמעותו הגבלה בתוקף המשמעות של התיבה, שאינה מתפרשת כאן במלוא מובנה. וכמו כן יש לבאר כאן, שהרי הטעם

לאומים הוה גביר לאחיק וישתחוו לך בני אמך אורריך ארוור ומברכיך ברוך'. דהיינו ברכת המלכות והשלטון.

ונראה, כי עיקר הברכה היא **המלכות והעליונות**, ואף ברכת הדגן והתירוש אינה אלא לצורך המלכות, וכדמפורש להלן בלשון הפסוק - 'הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירוש סמכתיו וגו' (כז, לז). הרי מפורש שעיקר הברכה היא 'הוה גביר לאחיק' ואילו דגן ותירוש הוא רק נגרר ממנו ונסמך אליו שכן ראוי שהמלך והמנהיג את העם יהיה מבורך גם ברוב דגן ותירוש. וכמו שמצינו ביעקב שבירך את יהודה במלכות בלשון דומה - 'יהודה אתה יודוך אחיק, ירך בעורף אויביך ישתחוו לך בני אביך' (להלן מט, ח). ופשיטא שלא בא יעקב לדחות את אחיו של יהודה מנחלתו של יעקב והמשך דרכו, אלא שבחר את יהודה למלכות, ועל כן יודו לו וישתחוו לו אחיו. וכן בירך יעקב את יהודה בשפע יין וחלב. והיינו כמבואר שהמלך ראוי שיהא מבורך בכל מיני שפע וברכה, וזו גם היתה כוונת יצחק בברכת 'ויתן לך'.

והטעם שרצה יצחק לברך את עשיו ולתת לו את המלכות, כבר ביארנו שהוא משום שעשיו היה הבכור, ולכן ראוי לתת לו את המלוכה, וכמבואר בתחילת הפרשה - 'ויקרא את עשיו בנו הגדול', כלומר שמפני היותו הגדול רצה לברך אותו ולתת לו המלכות, כי כן ראוי ונכון. ואכן משום כך בא יעקב אבינו ועקב את אחיו לזכות את הברכות לעצמו, כלומר משום שבאמת הוא היה הבכור ואם כן הוא הראוי לברכות. אבל **בוודאי שלא היתה כוונת יצחק כאן לדחות את אחד מהבנים מלהיות חלק מעם ה' ומבריתו**, וכמו

וברש"י 'אם יעקב ועשיו - איני יודע מה מלמדנו'. ובפשוטו העולה מתוכן הפסוק שבא לומר חשיבות יחסו של לבן שהוא אחיה של רבקה, וחשיבות רבקה היא משום היותה אם יעקב ועשיו, שמחמת כן נעשה לבן מכובד ונודע שמו לכל. ומשקל התיבות הוא כמו תואר ארוך 'אחי רבקה, שמעלת רבקה שהיא אם יעקב ועשיו'.

ויתירה מזו מצינו בפסוק לעיל 'ויקח אברם ונחור להם נשים, שם אשת אברם שרי, ושם אשת נחור מלכה בת הרן, אבי מלכה ואבי יסכה' (יא, כט). הנה באותו פסוק גופו אמר 'בת הרן', ומיד שב ואמר 'אבי מלכה', כלומר שהיא בת הרן, שכל ייחוסו ופרסום שמו הוא משום שהוא אבי מלכה ואבי יסכה.

ויצא

נוכח לה, במזבח הסמוך לה או בשאר אופני עבודות. ונתינת נסך ושמן על המצבה היינו כדי לכבד את מקום האלוקים שזה מהותה של המצבה, ואינה באופי של הקרבה לפניו. והבן.

וזה הטעם שבימי האבות היתה המצבה רצויה ואהובה, ועכשיו שנאה ה', כיון שבימי האבות עדיין לא נבחר מקום לה' בארץ, ולא היה בארץ מקום קבוע לשכינה, ובכל מקום שהיה בו גילוי שכינה היה מן הראוי לשים מצבה, לסמל ולציין את מקום השכינה, כדי לכבד את המקום כמו שיצק יעקב עליה נסך יין ושמן. וכן לצורך העבודה בסמוך לה. אולם מאז שנצטוו ישראל 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', וירדה השכינה לשכון בבית המקדש, אסור לעשות מצבה בכל מקום אחר בעולם. ואפילו כאשר עושה אותה לשם שמים, כיון שמקום ה' בעולם הוא

האמיתי שחפצה רבקה שילך יעקב ללבן מבואר בפסוקים הקודמים שזה היה בכדי להינצל מעשיו הרשע אשר היה זומם להרגו, ואמרה רבקה ליעקב לברוח אל לבן עד שתשוב חמת אחיו. ורק ליצחק אמרה טעם אחר, מחמת שנמאסו בעיניה נשותיו של עשיו. ועל כן באה ראשית דבריה באות זעירא, כלומר שלפי האמת לא היה זה הטעם העיקרי ולא נאמרו דברים אלו במלוא התוקף, אלא במשמעות מוגבלת.

'אם יעקב ועשיו' מה בא ללמדנו

כח, ה - וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשיו.

ביאור עבודה ב'מצבה'

כח, יח - וישם אותה מצבה, ויצוק שמן על ראשה.

צ"ב מה הוא עניינה של 'מצבה' ומה בינה לבין מזבח. וכן יש להבין מה טעם אסרה תורה להקים מזבח, כמו שכתוב 'ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלוקיך' (דברים טז, כב), וכמו כן צ"ב שמאחר שאינה רצויה לה', מה טעם היתה רצויה בעת שהקימה יעקב.

ועיין ברש"י וברמב"ן שם.

והנראה בביאור הדבר, ע"פ מה שכתב הרמב"ן שהמצבה אינה עשויה להקרבת עולה או זבח, ונראה שהמצבה אין היא מקום העבודה, אלא היא מסמלת את מקום האלוקים, כלומר שהיה דרך העובדים להציב מצבה, והעבודה נעשית

ייחוד האבן אשר שם מראשותיו למצבה

כח, יח - ויקח את האבן אשר שם
מראשותיו, וישם אותה מצבה, ויצוק
שמן על ראשה.

יש לבאר שמכיון שנתגלה עליו השכינה
בחלום, נמצא שמקום השכינה היה
כביכול במראשותיו, ומשום כך האבן אשר
שם מראשותיו ייחדו לבית אלוקים.

כבר קבוע בבית המקדש. וכאשר מציין את
מקום האלוקים במקום אחר, הרי זה
כפונה לאלוהים אחרים, שאינו האלוקים
יושב הכרובים אשר בא לשכון בירושלים.

ואכן איתא בחז"ל (פרקי דר"א מובא
ברמב"ן כאן, מדרש תהילים מזמור צא),
שהאבן הזאת שיעקב שם מצבה היא
עצמה נעשית אבן שתיה, דהיינו 'קודש
הקדשים' של בית המקדש בירושלים, שבו
שורה השכינה מכון לשבתו עולמים. [ועיין
מה שנתבאר לעיל (פסוק יב) בעניין האשל
שנטע אברהם בבאר שבע, והקבלתו
למצבה שקבע יעקב בבית אל].

וישלח

וכן לא יעשה'. כלומר שמכיון שמשפחתו
של ישראל נבחרה להיות בהווי של
קדושה, והיא 'בת יעקב' שהוא אדם נכבד
וקדוש וראש המשפחה, על כן חמור יותר
מפגיעה בבתו של אדם אחר.

ועל זה אמר להם יעקב שלמרות זאת הוא
מבליג, בכדי שלא להעכיר את מעמדו
בקרב יושבי הארץ, ומכיון שכל התביעה
היא מצד כבודו, אזי הוא מוחל על כך,
ומאחר שהוא הבעלים על כבודו והוא
מחל בשל שיקוליו ואחריותו, אזי אין הם
רשאים לנקוט בפעולות שאינם לפי רוחו.

אמנם בני יעקב רוח אחרת היתה עמם, כי
בכל מהלך הפרשה מודגש כמה פעמים
שכוונתם במלחמתם לא היתה מצד
הטעמים האמורים של 'נבלה עשה
בישראל' ו'בת יעקב'. אלא כעסם נבע
מתוך ענין האחוה שפגעו באחותם, כמו
שנאמר 'וידברו אשר טמא את דינה
אחותם'. וכן כתוב 'ויקחו שני בני יעקב
שמעון ולוי אחי דינה' כלומר שבאו מצד

ויכוח יעקב אבינו עם שמעון ולוי וביאור תשובתם "הכזונה יעשה את אחותינו".

לד, ז - לא - ובני יעקב באו מן השדה
כשמעם וגו' עד - ויאמרו הכזונה יעשה
את אחותינו.

צריך להבין מה תשובה השיבו שמעון ולוי
לאביהם ["הכזונה יעשה את אחותנו"], וכי
יעקב לא ידע טענה זו, ובכל זאת טען
לפניהם שאינו חפץ להעכיר את שמו
בקרב יושבי הארץ, כיון שהדבר עלול
לסכן אותו ואת משפחתו, ומעתה מה תתן
ומה תוסיף הטענה 'הכזונה יעשה את
אחותינו', ומה חידשו בדבריהם.

ונראה לבאר צדדי הויכוח בין יעקב ובין
שמעון ולוי, שמתחילה היתה התביעה של
שמעון ולוי נגד אנשי שכם מצד הפגיעה
בכבוד אביהם וכתוב בתחילת העניין - 'כי
נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב

כואבים', להרוג את כל אנשי העיר כנקמה שטמאו אחותם.

וּישַׁכַּב אֶת בְּלֵהָ פִילְגַשׁ אֲבִיו ע"פ פְּשׁוֹתוֹ וּמְדַרְשׁוֹ

לה כב - ויהי בשכונ ישראל בארץ ההיא, וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו, וישמע ישראל, ויהיו בני יעקב שנים עשר.

ובגמרא (שבת נה:): 'כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולים כאחד, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבילבל מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה'. והובא ברש"י כאן - 'מתוך שבילבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה, ולמה בילבל וחילל יצועיו, שכשמתה רחל נטע יעקב מיטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים, ונתנה באהל בלהה, בא ראובן ותבע עלבון אמו, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, לכן בילבל'.

וצריך להבין מה היתה מחשבתו של ראובן, הן לפי הפשט, הן לפי מדרש חכמים. וכן צריך ביאור שייכות הדרש אל הפשט בזה.

והנה בכל המקרא, מכונות בלהה וזלפה 'שפחות', ויש שנקראו 'נשי יעקב' (להלן לז, ב). רק כאן במעשה ראובן, שינה הכתוב בלשונו וכינה את בלהה 'פילגש'.

והנראה בזה, כי בלהה שפחת רחל היתה נחשבת כאשת יעקב - רק בחייה של רחל. שכן רחל היא אשר נתנה אותה ליעקב, כדי

שהם אחי דינה. וכן 'בני יעקב באו על החללים ויבוזו העיר אשר טימאו אחותם'. [וכן איתא במדרש - 'אחי דינה, וכי אחות שניהם היתה, והלא אחות כל השבטים היתה, אלא לפי שנתנו אלו נפשם עליה נקראת על שמם' (ב"ר פ, י).]

וזה אשר השיבו שמעון ולוי ליעקב אביהם, שאמנם הוא מוחל על כבודו, מצד ישראל ו'בת יעקב', אולם הם באו על שכם גם מצד שדינה היא אחותם, כאמור, והם אינם מוכנים לוותר ולמחול על כבודם. והיינו מה שאמרו 'הכזונה יעשה את אחותינו', ועל זה אין בידו למנוע מהם.

תְּכֵנִית מֵרַמַת שֶׁאֵר הָאֲחִים לְעוֹמֵת מַעֲשֵׂה שְׁמַעוֹן וְלוֹי

לד, יג - ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה, וידברו אשר טמא את דינה אחותם.

ויש לתמוה שמאחר שכל בני יעקב היו שותפים במרמה, שהתכוונו לבא על העיר בהיותם כואבים, שהרי נאמר 'ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה'. וא"כ מדוע בפועל באו על העיר רק שמעון ולוי והרגו כל זכר. וכן תלונתו של יעקב היתה רק על שמעון ולוי ולא על שאר האחים, כדכתיב 'ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי, עכרתם אותי'. וכן בברכת יעקב לבניו אמר - 'שמעון ולוי אחים כל חמס מכרותיהם' (מט, ה).

ונראה מזה שהתכנית במחשבתם של כלל האחים, הייתה שהתייעצו לבא על העיר בהיותם כואבים ולקחת את דינה בכח, אבל לא להרוג כל בני העיר. אולם שמעון ולוי ע"ד עצמם נקטו בזה מהלך יותר חמור, והשתמשו במצב שנוצר 'בהיותם

בראשית מילון 3

לאה. ולכן התרעם יעקב על ראובן שבילבל יצועיו. והבן.

נקרא בשם 'ישראל' אחר שנולדו שנים עשר שבטים

לה, כא-כב - ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר. ויהי בשכונ ישראל בארץ ההיא וגו' ויהיו בני יעקב שנים עשר. וברש"י ויהיו בני יעקב שנים עשר – מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המיטה, ומעתה ראויים להימנות ומנאן'.

הנה הפעם הראשונה שהתורה מתייחסת ליעקב בשם 'ישראל' הוא בפסוקים אלו שאחר לידת בנימין – 'ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר', 'ויהי בשכונ ישראל בארץ ההיא', ואף שהקב"ה כבר קרא שמו 'ישראל' בבית אל לפני נסיעתו לאפרת ולידת בנימין. בכל זאת בפועל לא נקרא בשם 'ישראל' רק אחר שנולדו כל שנים עשר השבטים.

ונראה הטעם בזה, כי יחד עם מה שנאמר לו 'לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך' (פסוק י) נאמר לו גם 'פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך' (פסוק יא), כלומר דהא בהא תליא, שכאשר יושלם בנין המשפחה בי"ב שבטים אז יזכה לשם 'ישראל', והיינו כמו שנתבאר לעיל

שתלד לו בנים בשבילה ותבנה גם היא ממנה. ולכן, כל עוד שהיתה רחל בחיים היתה בלהה נטפלת לה ומיוחסת אחריה, כי מאחר שבאה בשמה ובשליחותה, היו רואים אותה כאילו היא רחל, ובניה בני רחל. אולם משעה שמתה רחל – שוב אין לראות בבלהה שליחתה של רחל ומכאן ואילך נתמעט מעמדה ונידונה כפילגש. והטעם שציינן זאת הכתוב כאן הוא כדי ללמד על מעשה ראובן, שלא הרהיב עוז לעשות כן אלא מחמת מיעוט מעמדה כאישה¹. אלא שראובן מכח סברה זו הפריז על המידה, והסיק כי מכיון שמתה רחל פקעה כל הזיקה שבין בלהה ליעקב, ומשום כך הותרה לו.

ובזה יבואר מה שאמרו חז"ל שלא חטא ראובן אלא בילבל את המשכב. וצריך ביאור מדוע נחשב הדבר כמי ששכב את בלהה. ולפי דברינו הרי מה שבילבל את המשכב הוא משום שסבר שעתה לאחור שמתה רחל פקעה זיקת בלהה ליעקב, ואין מקום שיתן את משכבו באהל בלהה. ונותרה רק לאה אשתו העיקרית. ולכן החשיבו זאת כשוכב עם בלהה, משום שהיתה סברתו להפקיע את אישותה כלפי יעקב והייחס אליה כאילו היא מותרת לשוק.

ואפשר שלאחר שנתן ראובן את יצועי אביו באהל לאה, שוב אין מקום שיחזיר יעקב את יצועיו לאהל בלהה, משום כבוד של

אברהם את קטורה כשמתה שרה פקע יחוסה, ומכאן ואילך לא נידונה אלא כפילגש כדכתיב 'ולבני הפילגשים אשר לאברהם' (כה, ו), ומפרש יותר בדברי הימים 'בני אברהם, יצחק וישמעאל... ובני קטורה פילגש אברהם, ילדה את זמרון ויקשן' (א', א, כט – לב).

¹ כיוצא בזה מצינו באברהם שבו נאמר 'ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה' (כה, א), ודרשו חז"ל 'קטורה זו הגר'. וביארנו שם (בספר בן מלך), כי מתחילה היתה הגר אשתו של אברהם משום שבאה מכח שרה, שמסרה אותה לאברהם ע"מ להיבנות ממנה, ולכן לא נחשבה כאשה לאברהם אלא בחיי שרה גבירתה. אמנם אח"כ בלקיחת

הנידון באותה שעה. כי עשרת השבטים עזבו את ה' ועבדו ע"ז, והיו בסכנה שיאבדו מתוך עם ישראל ויישארו רק שבטי יהודה ובנימין שנותרו נאמנים לה', וכבר החל להתקיים בהם 'ועצר את השמים ולא יהיה מטר ואבדתם מהרה וגו'. וביקש אליהו להשיב את ליבם לאביהם שבשמים בירידת האש, ולא יאבד ישראל. ועל כן עורר אליהו לפני ה' את זכות השבטים, והיה במעשיו רמז כלפי מעלה, שהרי היה דבר ה' אל יעקב 'ישראל יהיה שמך', כלומר ששם ישראל מותנה בכך שיהיו כל י"ב השבטים קיימים, ובלא זה תיאבד צורתו השלימה של עם ישראל, ולא יוכל להיקרא בשם 'ישראל', ואכן נענה אז אליהו בהר הכרמל, וירדה האש על המזבח עד שקראו כולם 'ה' הוא האלוקים'.

שמעלת עם ישראל היינו כשהוא 'גוי וקהל גוים', כלומר שהוא מורכב מעושר גוונים של י"ב שבטים שהם כי"ב עמים.

ודבר זה מפורש בנביא במעשה אליהו ונביאי הבעל, שנאמר שם - 'ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב, אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך. ויבנה את האבנים מזבח בשם ה' ובו' (מלכים א' יח, לא - לב).

והנה לשון הכתוב תמוה, מדוע דווקא במקום זה שמזכיר בדרך אגב את שמו של יעקב, מציין שהיה דבר ה' אליו 'ישראל יהיה שמך'. ולפי דברינו כאן מבואר שפיר, שכאשר באים להדגיש את העובדה שבני יעקב הם שני עשר, יש מקום לציין שה' נתן לו את השם ישראל, שהרי הא בהא תליא כאשר ביארנו.

ומה שהדגיש אליהו נקודה זו דווקא בעת הזאת, נראה משום שבענין הזה היה